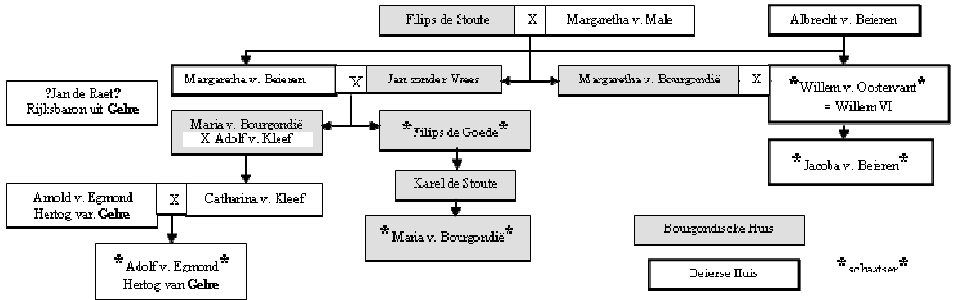

Ten IJse 5 – Snavelschaats volgt de mode op de voet

Als één paar ‘scoverding’ en ‘scaetzen’ uit de bestelling van Willem van Oostervant (KD36) bestemd was voor zijn vrouw Margaretha (afb. 1, stamboom), was zij

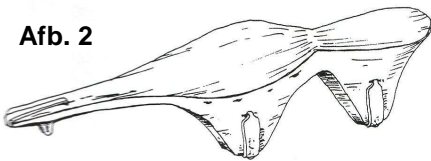
kunst. Toch mogen we vanwege de verstrengeling van de huizen Bourgondië, Beieren, Kleef en uiteindelijk ook Van Egmond (Gelre), aannemen dat het

vermoedelijk de eerste telg uit het Bourgondische Huis die schaatste. Hun dochter Jacoba van Beieren had het beslist niet van een vreemde¹.

Van Jacoba's neef Filips de Goede weten we dat hij in 1426 platijnen met ijzer liet beslaan om het ijs op te gaan². Vermoedelijk ging het hierbij niet om schaatsen, maar om trippen met scherp (afb. 2 + 3).³

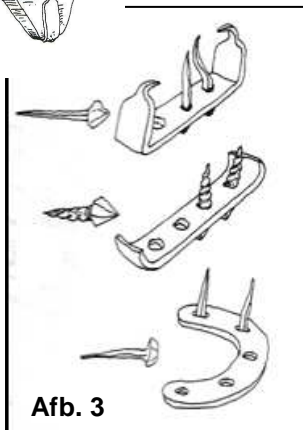
Afb. 2

Of er in de wereld van Katharina van Kleef, een oomzegger van Filips de Goede, plaats was voor de schaats, blijkt niet uit de indrukwekkende miniaturen in haar gebedenboek⁴ uit circa 1440. Het schaatsen kreeg in tegenstelling tot de valkenjacht of het toernooi nauwelijks aandacht in de

ijsvermaak Katharina niet vreemd was. In 1465 was ze betrokken bij het complot van haar zoon Adolf om zijn vader, haar man hertog Arnold dus, in het holst van de nacht via de stijf bevroren slotgracht te ontvoeren. Adolf zou zijn ouwe heer vooraf hebben verzocht *'een deel van 't ys gaef en ongescheurd te laeten, om aldaer met de 'luffrouwen ende 't vrouwen-getimmer sich wat te vermeyden'*. Het gaat hier vermoedelijk om een 17e-eeuwse interpretatie, want ik kon er in de eigentijdse kroniek van Willem van

Berchen niets over terugvinden⁵. Toch werd er in Gelre wel degelijk geschaatst, zoals blijkt uit het familiewapen met de drie schaatsen van het geslacht De Raet uit Zaltbommel (zie ook elders in dit nummer). Het oudst bewaard gebleven wapenzegel met schaatsen zou dateren uit 1461 en staat op naam van Henricus

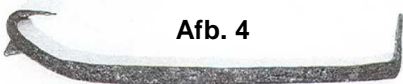

Afb. 3

de Raet⁶, zoon van Rijksbaron Jan de Raet. Hoe ver het stamwapen met de schaatsen werkelijk terug gaat in de tijd is niet bekend. Het ontbreekt, zoals zoveel wapens uit het hertogdom, in het Wapenboek (c. 1414) van heraut Gelre.

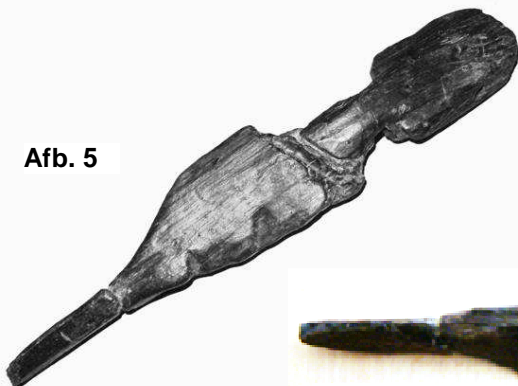
In 1466 schotelde Filips de Goede als passief liefhebber zijn gast baron Leo von Rosmital en zijn gevolg een heuse schaatswedstrijd voor in de tuinen van paleis Coudenberg te Brussel. De Tsjechen keken hun ogen uit en vroegen zich af wat de hovelingen van Filips aan hun voeten hadden⁷.

Daar zouden ook wij het fijne wel van willen weten. Want hoewel de prikschaats nog tot het einde van de eeuw stand zou houden (afb. 4, schaats-

Afb. 4

ijzer uit Rotterdam⁸), was er inmiddels een baanbrekend nieuw model in omloop. Het type schaats dat op de Hof in Amersfoort in een oude afvalput werd

Afb. 5

Afb. 6

gevonden⁹, week met zijn lange houten hals, de brug tussen voet- en hakplaat en de uitgeschulpte hak volledig af van al zijn voorgangers (afb. 5 + 6). Voor het eerst in de geschiedenis stak de schaats ver voor de voet uit, met als consequentie dat afzetten met de punt niet langer effectief was.

Wat was de reden voor deze omme-zwaai? Was men er zoetjes aan achter gekomen dat je met een langere schaats en zijwaartse afzet meer vaart kon maken of moest de vooruitgestoken hals ruimte

Afb. 7

bieden aan de lange, puntige snavel-schoenen van die tijd (afb. 7)?

Praktisch nut of modeverschijnsel, de trendbreuk is onmiskenbaar, want het Amersfoortse houtje staat niet op zichzelf. Wat te denken van de overeenkomst tussen de schaats die Jeroen Bosch rond

1500 schilderde (afb. 8 – detail Tuin der Lusten, Prado, Madrid) en de 16e-eeuwse schenkel uit Amsterdam¹⁰ (afb. 9 + 10)? In beide gevallen gaat het om oververvalste snavel-schaatsen, als ik ze zo mag betitelen.

Niko Mulder

Afb. 8

Afb. 9

Afb. 10

Bronnen + illustratieverantwoording:

1. Mededeling prof. Anteon Janse, 2008.
2. H. Stein – Glossaire archéologique du Moyen Âge et de la Renaissance – 1928, p. 211
3. O.Goubitz – Stepping through Time – 2001, p. 257; p. 261 (afb. 2 + 3)
- 4 Nog tot 3 januari 2010 te zien in museum Het Valkhof te Nijmegen
5. Van 't Hooft – Honderd jaar Gelderse geschiedenis in historieliederen – 1948, p. 47; De Mooy – De Gelderse kroniek van Willem van Berchen (1343-1481) – 1950, p. 98
6. P.v.d.Zalm – Wapenalbum Bommelerwaard – Nr. raet/ 2357 V.Henricus de Raet

7. The Travels of Leo of Rozmital through Germany, Flanders, etc. (1465-1467) – 1957, p. 30
8. Mededeling Arnold Carmiggelt, Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam (afb. 4)
9. Met dank aan Evelyn Scheepsma en Timo d'Hollosy, sectie archeologie, gem. Amersfoort (afb. 5 + 6)
10. Met dank aan afdeling Archeologie, Bureau Monumenten & Archeologie, Dienst Advies en Beheer, Gemeente Amsterdam (afb. 9 + 10)
11. Manuscript Douce 12, detail fol. 2r, laat 15e-eeuws. © Bodleian Library, Oxford (afb.11)

Afb. 11 - Drie schaatsers met snavelschaatsen in een Vlaamse stad; circa 1490.

